

Erik Thorsby
erik.thorsby@medisin.uio.no

Vår ref.: 2017/53

Deres ref.:

Dato: 21.04.2017

Henvendelse om prosjektet «Når kom de første innfødte amerikanerne til Påskeøya» (2017/53)

Den 31. januar mottok Skjelettutvalget en henvendelse fra Erik Thorsby, professor emeritus tilknyttet Institutt for medisinske basalfag ved Universitetet i Oslo, angående prosjektet «Når kom de første innfødte amerikanerne til Påskeøya» (2017/53). Formålet med prosjektet er å belyse spørsmålet om hvordan Påskeøya (*Rapa Nui*) opprinnelig ble bosatt: Kom bosetterne fra Polynesia eller fra Sør-Amerika, slik Thor Heyerdahl hevdet?

Institutt for medisinske basalfag, UiO, er oppført som ansvarlig institusjon, og det er oppgitt to samarbeidspartnere: Professor emeritus Per Holck ved Avdeling for immunologi, UiO, og professor Nils Christian Stenseth ved Centre for Ecological and Evolutionary Synthesis (CEES), Institutt for biovitenskap, UiO.

Prosjektet omfatter preliminære aDNA undersøkelser av små benprøver fra pars petrosa fra 2-3 skaller fra Påskeøya, som befinner seg i De Schreinerske Samlinger ved Anatomisk institutt. Skallene ble brakt til Norge av Heyerdahl etter hans ekspedisjon til Påskeøya i 1955–56. Prosjektet med utprøving av aDNA-sekvensering på disse skallene er et lite forprosjekt til en større søknad i samarbeid med professor George Gill ved Departement of Archaeology,

University of Wyoming, som siden 1981 har samlet inn et omfattende materiale av menneskelige levninger på Påskeøya, som i dag oppbevares ved det antropologiske museet på øya (MASPE).¹

I tillegg til skjema for henvendelse til Skjelettutvalget er det lagt ved to vitenskapelige artikler som underbygger prosjektets relevans.² Når det gjelder etiske vurderinger (punkt 12), vises det til vedlegg i en tidligere søknad (2013/95).

Henvendelsen ble behandlet i møte 23. mars 2017.

Bakgrunn

I 2013 behandlet Skjelettutvalget en liknende henvendelse fra Thorsby om prøvetaking for C14-datering av 12 hodeskaller fra Påskeøya (2013/95). Noe av dette skjelettet materialet fra Heyerdahl oppbevares ved Kon Tiki-museet, mens de 12 hodeskallene opprinnelig ble gitt til Etnografisk Museum, som den 25.9.1956 overførte dem til De Schreinerske Samlinger. Til grunn for søknaden lå et ønske om å belyse spørsmålet om Påskeøyas opprinnelige bosetting, mer spesifikt å belyse når de første Amerindians kom til Påskeøya: kort tid etter at øya ble bosatt av polynesierne rundt 1200 AD, etter at den ble oppdaget av europeerne i 1722, eller under slavetokter fra Peru i 1846. En datering av de 12 skallene var derfor første steg, før man eventuelt gikk videre med DNA-analyse av skaller eldre enn 1722.

Skjelettutvalget vurderte prosjektet som interessant, med stort potensiale for interessante konklusjoner. En svakhet med prosjektet var imidlertid at skallene ikke hadde opplysninger om proveniens, annet enn at de var samlet inn på Påskeøya og gitt av Thor Heyerdahl. Søker hadde heller ikke prøvd å finne flere opplysninger om dette, men gikk ut fra at innsamlingen var gjort i samforståelse med lokalbefolkningen. I utvalgets svarbrev av 18.09.2013 understrekes det at problematikken rundt proveniens er den viktigste i denne saken (jfr. [Etiske retningslinjer pkt. 8](#)), og søker anbefales at «alle tiltak for å identifisere og komme i kontakt med de relevante instanser gjennomføres før prøvetaking som del av forskningsprosjektet initieres».

¹ V.H. Stefan og G.W. Gill (red). *Skeletal Biology and the Ancient Rapanui (Easter Islanders)*. Cambridge University Press: Cambridge 2016.

² A. Lawler. «Epic pre-Columbian voyage suggested by genes». *Science* 346, 6208 (2014), 406; E. Thorsby. «Genetic Evidence for a Contribution of Native Americans to the Early Settlement of Rapa Nui (Easter Island)». *Frontiers in Ecology and Evolution* 4, 118 (2016).

Etisk egenevaluering

I den opprinnelige etiske egenevalueringen i 2013 vedrørende skallene fra Påskeøya, forutsettes det at proveniensen er uproblematisk: «Vi utelukker at Heyerdahl ville ha tilegnet seg disse skallene på uetisk vis, og antar at innsamlingen av dem ble gjort i full forståelse med øybefolkningen, som jo fulgte hans undersøkelser meget tett i den tiden han var på øya.»

Til tross for Skjelettutvalgets anbefalinger i 2013 om den manglende proveniens for materialet, har søkerne, så vidt vi kan se, ikke gjort noe for å belyse dette punktet ytterligere. På direkte forespørsel fra utvalget presiserer Holck og Thorsby følgende (14.03.2017): «Vi har ingen nye opplysninger om funnkontekst og proveniens enn det som ble oppgitt i tilleggsopplysningene til forrige søknad.»

Det samme fremgår for øvrig av boka til Stefan og Gill om *Skeletal Biology and the Ancient Rapanui (Easter Islanders)*, hvor Heyerdahls materiale fremstilles som uproblematisk – i motsetning til mye av det andre materialet som ble samlet inn «without adequate provenience» (Stefan og Gill 2016: 2).

Thorsby (2016: 5) oppgir imidlertid, uten nærmere presisering, at det ikke har vært lett å få tilgang til skjelettmaterialet på Påskeøya: «Many skeletal remains exist on the island, but it has so far been difficult to obtain the necessary permissions from the local community to obtain access to small pieces of bone for studies of ancient DNA.»

Skjelettutvalgets vurdering

I vurderingen av prosjektet legger Skjelettutvalget til grunn sine [Etiske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger](#). Utvalget viser også til NESHS [Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora](#), som utgjør det overgripende rammeverket for utvalgets mer spesialiserte retningslinjer.

Skjelettutvalget oppfatter den nye henvendelsen som en videreføring av det forrige prosjektet, knyttet til i) utprøving av nye metoder og ii) med tanke på en utvidelse. Vurderingen av det større prosjektet ligger utenfor henvendelsen og denne uttalelsen, både fordi det forutsetter at metoden

er egnet og fordi det i hovedsak omhandler menneskelige levninger utenfor Norge. Videre forskning på det norske materialet tilknyttet det utvidete prosjektet vil derfor kreve en ny henvendelse og prosjektbeskrivelse.

Skjelettutvalgets [Etiske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger](#) legger til grunn at alle menneskelige levninger bør behandles med respekt (pkt. 1), herunder også respekten for den kulturelle konteksten uansett opprinnelse (pkt. 2) og respekten for etterkommere (pkt. 3). Det er spesielt viktig i saker hvor grupper av etnisk, religiøs eller nasjonal art har vært undertrykket, nedverdignet eller dårlig behandlet av storsamfunn eller statsmakt (pkt. 4). Derfor er det viktig å ta hensyn til funnkontekst og proveniens (pkt. 8).

[NESHs retningslinjer](#) fastholder også hensynet til funnkontekst og proveniens (pkt. 22):

Forskere, museer og forskningsinstitusjoner må utvise aktsomhet og ikke i forskningsøyemed tilegne seg (eller andre) kulturminner og kulturhistorisk kildemateriale som ikke er framkommet på en åpen, redelig og etterprøvbar måte. Forskning på materiale med omstridt opphav bør unngås. Ved forskning på slikt materiale har forskningsinstitusjoner og fagpersoner et særskilt ansvar for åpenhet omkring opprinnelses- og eierhistorikken.

NESH viser i denne sammenheng til [Code of Ethics for Museums](#) (2013) utviklet av International Council of Museums (ICOM) – spesielt relevant i denne sammenheng er punkt 2.3, 2.4, 2.5 og 3.7.

Skjelettutvalget mener materialet innsamlet under Thor Heyerdahls ekspedisjon 1955–56 har en problematisk proveniens. Det gjelder både opprinneshistorien og eierhistorien. Utvalget viser i denne sammenheng til Jacinta Arthurs avhandling (2015) *Reclaiming Mana. Repatriation in Rapa Nui*, om innsamling av humane levninger på Påskeøya i perioden 1887–1955.³ I motsetning til Stefan og Gill (2016: 1) som fremstiller Heyerdahls ekspedisjon som den første

³ Jacinta Arthur. *Reclaiming Mana. Repatriation in Rapa Nui*. California: University of California, Los Angeles (UCLA), 2015.

av en serie vitenskapelige ekspedisjoner, plasserer Arthur Heyerdahl som den siste av flere liknende «post-annexation» ekspedisjoner med ukontrollert innsamling – før Chiles annektering av øya i 1965. Sentralt i denne sammenheng var innføringen i 1966 av *Easter Island Act (Ley Pascua)*, som blant annet satte begrensinger for fjerning av arkeologisk materiale.

Arthur viser hvordan Heyerdahls ekspedisjon manøvrerte mellom ulike representanter for lokalbefolkningen for å få tilgang til de hellige grottene hvor forfedrene lå begravet. Dette var hellige steder (*tapu*), noe Heyerdahl opplagt visste og valgte å se bort fra: «Despite this awareness, they insisted and managed to disclose and empty several of these caves. Heyerdahl wrote in detail about a ten of them, describing how he got them and what he found» (Arthur 2015: 197). De måtte bokstavelig talt snike seg ut om natten, og de få lokale guidene de hadde ble stadig mer nervøse av frykt for represalier. Heyerdahl avskrev dette som overtro (Arthur 2015: 198).⁴ Det er med andre ord *ikke* grunn til å anta at Heyerdahl utførte innsamlingen i overensstemmelse med lokalbefolkningen.

Arthur forklarer videre hvordan den politiske situasjonen på Påskeøya i dag er problematisk både på grunn av den chilenske annekteringen og med hensyn til urfolks rettigheter og forvaltningen av menneskelige levninger. MAPSE spiller en sentral rolle her i å formidle mellom forskning og lokale grupper som *Ka Haka Hoki Mai Te Mana Tupana* (Arthur 2015: 286). Spørsmålet om repatriering står sentralt, men også forskning mer generelt. *Rapa Nui Repatriation Program (RNRP)* har derfor formulert fem prinsipper, som bør være veiledende for forvaltningen av menneskelige levninger fra Påskeøya.

Konklusjon

Skjelettutvalget mener prosjektet ikke bør gjennomføres før spørsmålet om proveniens er nærmere utredet, slik det også ble oppfordret til i 2013: «I konklusjon anbefaler utvalget altså at *alle* tiltak for å identifisere og komme i kontakt med de relevante instanser gjennomføres *før* prøvetaking som del av forskningsprosjektet initieres.» (2013/95, ny uth.). Med relevante instanser menes her for eksempel MAPSE og RNRP. Jacinta Arthur ved UCLA er en relevant ekspert på området. Skjelettutvalget bistår gjerne i det videre arbeidet.

⁴ Jf. Thor Heyerdahl. *The Art of Easter Island*. Doubleday: New York 1975, s. 131.

Med vennlig hilsen

Nils Anfinset
Utvalgsleder

Vidar Enebakk
Sekretariatsleder

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer.

Kopi:

- Institutt for medisinske basalfag, Det medisinske fakultet, UiO